



Анатолій Гетьман

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
проректор з наукової роботи
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1987-2760>
Scopus Author ID: 55131901800
prof.getman@gmail.com

Ганна Анісімова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0579-7007>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/C-8160-2019>
anisimova.anna28@gmail.com



УДК 349.415(477):168

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

АНОТАЦІЯ. Формування сучасної національної доктрини земельного права пов'язано з низкою питань, зокрема й теоретико-методологічного характеру. Спираючись на методологічні підходи, земельно-правову доктрину розглянуто як галузеву юридичну основу земельного права, державної земельної політики, що інституціоналізована в земельному законодавстві і є інтегруючою сукупністю юридично-наукових трактувань і суджень про право, в межах яких розробляються юридичні форми пізнання права і правових явищ, принципи, поняття, терміни та конструкції, обґрунтовуються способи, засоби, прийоми сприйняття, розуміння і тлумачення його джерел, системи, структури тощо.

Метою статті є огляд і впорядкування теоретико-методологічних засад формування земельно-правової доктрини, окреслення перспективних напрямів становлення та визначення особливостей її застосування при вдосконаленні національної політики, зокрема для реформування земельних правовідносин, і подальшої систематизації земельного законодавства в умовах євроінтеграції і сталого розвитку, а також викладення власного бачення окресленої проблематики.

Для досягнення поставленої мети використано комплексний підхід, що передбачає застосування широкого кола загальнофілософських, загальнонаукових, спеціально-наукових і, власне, правових методів. Історичний метод став у нагоді при вивченні генези доктрини земельного права і законодавства. Діалектичний

метод дав змогу всебічно розглянути й обґрунтувати закономірний характер формування (через динаміку, постійне оновлення й удосконалення) земельно-правової доктрини. За допомогою системно-структурного методу визначено місце земельно-правової доктрини в архітектоніці системи національної правової доктрини. Теоретико-прогностичний метод застосовано при прогнозуванні подальшого вдосконалення положень національної земельно-правової доктрини й земельного законодавства, а метод розумового моделювання – у процесі конструювання та модернізації правових норм, запропонованих з метою внесення змін до чинного законодавства. Використання статистичного методу дало змогу довести негативний вплив колізійності й неузгодженості норм земельного законодавства на механізм правового регулювання земельних відносин. Ці та інші методи використовувалися у взаємозв'язку, що сприяло повноті дослідження та обґрунтованості сформульованих висновків і пропозицій. При цьому енвайронменталізм став оптимальною методологічною основою при формуванні доктрини земельного права.

Крім того, завдяки комплексному підходу до вивчення зазначеної проблеми доведено, що подальша систематизація земельного законодавства має відбуватися на підставі опрацювання єдиної наукової доктрини, що сприятиме правильному тлумаченню юридичних норм, подоланню суперечностей, колізій і прогалин у чинному земельному законодавстві України, а також сформульовано пропозиції з удосконалення цього законодавства та зроблено висновок, що головним завданням нашої країни в умовах євроінтеграції є створення цілісної, логічно узгодженої національної земельно-правової доктрини як теоретичної основи нормотворчих процесів і формування єдиного правового простору.

Ключові слова: методологічні засади; доктрина земельного права; земельні правовідносини; земельне законодавство; державна земельна політика.

У сучасній юридичній науці все більшої актуальності набувають питання галузевої рекодифікації, тобто оновлення й удосконалення кодексів. Не є винятком і земельне право. Як відомо, Земельний кодекс України (далі – ЗК України) був прийнятий 25 жовтня 2001 р.¹ Зауважимо, що автори статті не ставили за мету здійснити теоретико-правове дослідження “рекодифікації” як процесу, проаналізувати концепти її проведення, а лише прагнули довести доцільність і нагальність як внесення змін, а можливо, й кардинальних перетворень, так і використання при модернізації земельного законодавства інноваційних наукових підходів, що насамперед стосуються його структури та змісту. Вважаємо, що реформування системи земельного законодавства необхідно проводити без прийняття нового Земельного кодексу, але на підставі напрацювань сучасної доктрини екологічного права та законодавства, що вже представлена науковцями², та земельного права, які ґрунтуються на засадах ринкової економіки, євроінтеграційних процесах, досягненні сталого

¹ Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>> (дата звернення: 26.12.2019).

² А Гетьман, *Доктрина екологічного права та законодавства України* (Оберіг 2019) 336.

розвитку для нашої країни, задля забезпечення у земельно-правовій галузі пріоритету прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, прозорості й відкритості у діяльності як органів державної влади та місцевого самоврядування, так і організацій громадянського суспільства, налагодження між ними конструктивної взаємодії, підвищення їхньої відповідальності, реалізації державної та регіональної земельної політики, а також вирішення питань місцевого значення тощо.

ЗК України “працює” вже 19 років. Проте цей вік, безумовно, не можна вважати “зрілим, поважним” для кодифікованого акта, хоча він, безперечно, відіграв певну прогресивну, стабілізаційну роль у реформаційних суспільних процесах (і не лише земельних, а й економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та ін.). Крім того, деякі норми і концепти ЗК України унеможливають сталий розвиток суспільства, реалізацію та захист земельних прав і законних інтересів та призводять до системних деформацій у сфері регулювання земельних правовідносин.

Метою дослідження є огляд і впорядкування теоретико-методологічних засад формування земельно-правової доктрини, окреслення перспективних напрямів становлення та визначення особливостей її застосування при вдосконаленні національної політики, зокрема для реформування земельних правовідносин, і подальшій систематизації земельного законодавства в умовах євроінтеграції і сталого розвитку, а також викладення власного бачення окресленої проблематики.

В умовах сьогодення Україні необхідно розробити й почати поступово реалізовувати комплексну державну земельну політику, яка, зі свого боку, має спиратися на оновлену земельно-правову доктрину й сприяти вирішенню основних завдань, а саме: поліпшенню якості життя і добробуту громадян, гарантуванню непорушності прав власності, оптимізації системи державного управління землекористування і планування інвестиційно привабливих типів землекористування, їх землевпорядкування, створення ринку земель та ін.

Сучасна земельна політика розглядається як інтегрований чинник сталого соціально-економічного прогресу України, що сприяє зростанню економіки, впровадженню екологічно збалансованої системи землекористування. При цьому суттєво підвищуються суспільна значущість й авторитет науки, яка покликана сприяти формуванню нової земельно-правової доктрини, теоретичне обґрунтування якої стає необхідною умовою ефективності прийнятих державних рішень, зокрема і щодо регулювання земельних відносин. Вона чим далі набуває рис соціального інституту, покликаного забезпечити стійкий розвиток суспільства, соціальну злагоду і прогрес. Це передбачає підвищення вимог до теоретико-методо-

логічної складової наукових досліджень, пошуку новітніх світоглядних орієнтирів, які відповідають викликам сьогодення, осмислення сучасних наукових підходів і конкретних методів дослідження³. Зі свого боку методологічні розробки мають бути спрямовані на формування оновленого наукознавчого потенціалу досліджень і національної земельно-правової доктрини з метою наукового обґрунтування й сприяння досягненню сталого розвитку України. Саме тому розгляд проблеми методологічного забезпечення є нагальним для цього теоретичного дослідження.

Вирішення окреслених питань актуалізується ще й з огляду на те, що останнім часом прискорився процес наближення екологічного, зокрема й земельного, законодавства нашої країни до нормативно-правової бази Європейського Союзу⁴. Звісно, при цьому передусім слід враховувати об'єктивні й першочергові потреби України, а також те, що сталий розвиток неможливий без комплексного правового регулювання земельних відносин, що мають будуватися з огляду на необхідність поєднання внутрішньодержавних публічних і приватних земельних інтересів та потреб інституціоналізації відповідно до європейських стандартів, особливо це стосується тих сфер, що забезпечують стабільність життєдіяльності соціуму, а саме земельної.

Зазначимо, що в наукознавстві методологія як категорія розуміється таким чином: теоретична основа і способи пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів і механізмів, які визначають логічну послідовність наукового дослідження. Методологія відображає певну точку зору стосовно предметного поля дослідження, що розкриває весь процес досягнення наукового результату, використання відповідних засобів, прийомів і способів. Структура методології будь-якої науки будується з урахуванням загального (філософського) підходу, що передбачає наявність концептуальних ідей і вихідних понять, які визначають сенс і весь зміст дослідження, а також можливостей конкретних методів, завдяки яким застосовуються більш формалізовані дослідницькі способи, прийоми та засоби⁵.

З огляду на це вважаємо за доцільне підтримати позицію Ю. Оборотова та К. Горобця, які методологію правового пізнання розглядають як систему засобів, прийомів та інструментів осмислення права чи окремих правових явищ, що включає в себе елементи філософської й наукової

³ В Тацій, 'Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави' в *Методологічні проблеми правової науки: матеріали Міжнародної наукової конференції* (Право 2003) 3–13.

⁴ А Гетьман, 'Сучасні тенденції розвитку еколого-правової науки в умовах реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС' в *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (Оберіг 2018) 15–21.

⁵ *Теорія держави і права: підручник* (Петришина О ред, Право 2014) 32.

методології. Крім того, до її складу входять методологічні засоби та інші конструкції, логічно розподілені за концептуальним й інструментальним рівнями. На концептуальному рівні методологія правового регулювання представлена парадигмами, методологічними принципами й концептуальними підходами, теоріями і концепціями, що визначають загальний стан і спрямованість правового пізнання, виконують функцію наукового позиціонування дослідження. Інструментальний рівень методології охоплює методи, концепти, категорії та поняття, тобто ті інструменти, які виконують евристичну функцію. Автори дійшли висновку, що в умовах сьогодення важливою тенденцією розвитку методології правового пізнання є закріплення ідей методологічного плюралізму й додатковості. Їх завдання полягає в настанові на використання різних методологічних систем у межах одного наукового дослідження з метою його комплексного осмислення. Отже, методологія правового пізнання, заснована на ідеях юридичного позитивізму, відрізняється від методології, характерної для соціологічного праворозуміння чи юснатуралізму. Співіснування різних методологічних систем у правовому пізнанні є елементом сучасної парадигми юриспруденції⁶.

Зважаючи на це, під методологією земельно-правових досліджень запропоновано розуміти вчення про інструментарій пізнавально-дослідницької діяльності в земельно-правовій науці, що передбачає дотримання певних принципів, використання методів, форм, підходів і засобів. На наше переконання, у сучасних умовах основу методології дослідження теоретичних засад розвитку земельної правової доктрини і законодавства має становити енвіронменталізм. Зазначимо, що разом з іншими філософськими концепціями і підходами (як-от анімізм, антропоморфізм, антропологізм, антропоцентризм, конкордизм, екоцентризм, екогуманізм), що впливають на формування сучасного земельного права, енвіронменталізм як одна з парадигм науки найбільше відповідає вимогам часу. Його варто розглядати як пріоритетний передусім тому, що згідно із зазначеною концепцією усуваються існуючі суперечності між антропоцентричним та екоцентричним підходами, співвідношення яких є ключовим питанням земельно-правової науки.

Враховуючи наведене, теоретичною основою дослідження стали загальноекономічні праці, теоретичні й науково-методологічні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із земельного права і суміжних правничих наук. Незважаючи на велику кількість публікацій, проблеми формування національної земельно-правової доктрини нині не повною

⁶ Ю Оборотов та К Горобець, 'Методологія правового пізнання' в Велика українська юридична енциклопедія, т 2: *Філософія права* (Максимов С голова редкол, Право 2017) 460–3.

мірою висвітлені в науці. Зокрема, науково-теоретичні концепти земельно-правової доктрини розкрито у працях українських правознавців: В. Андрейцева, Г. Балюк, А. Бобкової, Н. Гавриш, О. Гафурової, А. Гетьмана, А. Духневича, В. Єрмоленка, І. Каракаша, Т. Коваленко, В. Костицького, М. Краснової, П. Кулинич, Н. Малишевої, В. Мунтяна, В. Носіка, В. Сидор, В. Уркевича, Т. Харитонової, Ю. Шемшученка, М. Шульги та ін. Однак з огляду на те, що їхні дослідження були цілком присвячені розв'язанню відповідних наукових завдань, то проблема впливу земельно-правової доктрини на формування земельних правовідносин і законодавства розглядалася у них побічно, опосередковано.

Водночас у земельно-правовій науці (як і в усій юриспруденції) сьогодні все вживанішим стає термін “доктрина”. На нашу думку, враховуючи ступінь використання вчення стосовно земельних правовідносин і законодавства, доцільно вести мову не про теорію і концепцію, а про земельно-правову доктрину. Незважаючи на рівень і ґрунтовність проведених досліджень, наразі не існує одностайної думки щодо суті поняття “доктрина” і виконуваних нею функцій, місця в системі джерел (форм) права. Це, зі свого боку, значно ускладнює вивчення системи земельного права, а також місця останнього у правовій системі. З огляду на це вважаємо за доцільне навести висновки, зроблені раніше авторами “Правової доктрини України”: імплементація доктринальних положень державним будівництвом і юридичною практикою є важливою для вдосконалення правозастосування і, власне, правового життя суспільства, адаптації права до сучасних суспільно-економічних і політичних умов⁷. На думку М. Кармаліти, правова доктрина, уособлюючи правові ідеї, концепції та принципи, вдосконалює чинне законодавство⁸.

Беручи до уваги стан розробленості й вживаності правової категорії “доктрина”, науково-теоретичне підґрунтя її дослідження становлять праці вчених різних періодів у різноманітних сферах наукових знань, що стосуються теоретичних моделей і концепцій та присвячені методологічним підставам правової доктрини, порівняльному правознавству, теорії та філософії права, теорії правосвідомості і правової культури, джерел права, серед яких: С. Алексєєв, Дж. Берман, М. Байтін, А. Бобильов, С. Бошно, А. Васильєв, С. Головатий, Р. Давид, Ю. Задорожний, О. Зозуля, О. Іоффе, М. Кармаліта, Д. Керимов, А. Козловський, М. Козюбра, М. Коркунов, С. Максимов, М. Марченко, М. Матузов, М. Мочульська, В. Нерсесянц, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, І. Покровський, П. Рабінович, І. Семеніхін, Д. Храмов та ін.

⁷ *Правова доктрина України, т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права* (Шемшученко Ю за ред. Право 2013) 7.

⁸ М. Кармаліта, ‘Правова доктрина – джерело (форма) права’ (автореф. дис. канд. юрид. наук, 2011) 1.

Не можна не згадати колектив авторів монографії “Загальнотеоретична та історична юриспруденція” п’ятитомника “Правова доктрина України”⁹, який зробив вагомий внесок у розкриття філософсько-правових, методологічних і наукознавчих засад правознавства, доктринальних вимірів верховенства права, прав людини, правової системи, праводоктринальних концепцій сучасної української державності й історико-правових доктрин. Водночас укладачі “Великої української юридичної енциклопедії” правову доктрину розглядають як

зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену сукупність визнаних юридичною спільнотою ідей і наукових поглядів на право, що виступає основою професійної правосвідомості й концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності¹⁰.

Отже, правова доктрина – це передусім продукт наукової діяльності, своєрідний підсумок пізнання державної дійсності в конкретний історичний період.

Однак категорія “юридична доктрина” у різних наукових джерелах трактується неоднаково, зокрема, як: а) вчення (теорія), сукупність теоретичних положень про правові явища; б) державна програма (концепція) регулювання суспільних відносин, постановка цілей, завдань, визначення засобів для їх реалізації; в) сукупність загальних засад, відправних принципів права, що підтримуються або санкціонуються державою; г) керівні теоретичні принципи, засадничі правові дефініції; ґ) наукові праці авторитетних дослідників; д) точки зору вчених-юристів із певних питань правотворчості й правозастосування; е) елемент правової системи та ін. Вказане вкотре підтверджує, що “доктрина” – це складне, комплексне й багатоаспектне поняття¹¹.

У філософсько-правовій науці терміном “доктрина” зазвичай оперують у контексті таких понять, як “учення”, “соціальна наука”, “філософська теорія (природно-правова, позитивістська)”, “ідеологія (ліберальна, соціалістична, консервативна)”, “догма”, “концепція” та ін. Проте в усіх випадках, як зазначає С. Максимов, при його застосуванні мається на увазі вчення, яке певною мірою редуковане до внутрішнього несуперечливого ядра, завдяки чому воно націлене на безпосереднє ви-

⁹ *Правова доктрина України, т 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція* (Петришин О заг ред, Право 2013) 976.

¹⁰ *Велика українська юридична енциклопедія, т 3: Загальна теорія права* (Петришин О голова редкол, Право 2017) 471.

¹¹ Г Анісімова, ‘Вплив природно-правової концепції на розвиток еколого-правової доктрини, науки та законодавства’ в *Рівень ефективності та необхідності впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (2016) 52.

користання на практиці. Таким чином, вироблення загального розуміння суті поняття “доктрина” у юридичній сфері набуває свого специфічного прояву й уособлюється у терміні “правова доктрина”¹².

До сказаного додамо, що доктринальні положення мають переважно науковий характер, однак не будь-яка наука є доктриною. В юридичній науці існує безліч концепцій, підходів, теорій, які пропонують різні підходи (нерідко діаметрально протилежні за змістом) до вирішення тих чи інших проблем правового регулювання, оскільки науковий плюралізм закладено в самому принципі науковості. Тож жодна наукова концепція не може претендувати на “істинність” в останній інстанції, а тому заздалегідь припускає існування інших точок зору на досліджувану проблему¹³.

Враховуючи наведене вище, все частіше перед науковцями постає запитання: чи є правова доктрина джерелом (формою) права? Загальновідомо, що правові системи світу вирізняються своєрідністю джерел права, ступенем свого розвитку, пріоритетом одних джерел над іншими. Проте в цих системах джерелами права визнаються нормативно-правові акти, нормативно-правові договори, правові звичаї, судові прецеденти (або судова практика), загальні принципи права й правова доктрина. Як уточнюють правознавці (й це не викликає заперечень), до романо-германського (або континентального) типу правової системи як своєрідний європейський різновид за формою належить українська правова система. Водночас питання кількості правових сімей, їхніх груп, класів, типів і класифікації були та залишаються дискусійними. Проте у вітчизняному науковому середовищі відчувається криза методології юридичного позитивізму, а це позначається на дослідженнях, які порушують проблеми типології та класифікації правової системи України.

Учені-правознавці виокремлюють два основні, діаметрально протилежні й суперечливі підходи, але це не виключає їх внутрішньої диференціації щодо визнання або заперечення регулятивної функції правової доктрини, її здатності бути джерелом права. Переважна більшість фахівців розглядають доктрину як джерело (форму) права або як чинник, що помітно впливає на правотворчу й правозастосовну практику (А. Васильєв, М. Вопленко, В. Дервоєд, О. Зозуля, С. Карапетян, М. Кармаліта, Т. Пряхіна, Н. Пархоменко, Р. Пузиков, І. Семеніхін, В. Сорокін та ін.).

Як зазначає С. Люлькович, нині в юридичній науці не існує єдиного розуміння правової доктрини, оскільки вона є складним багатограним

¹² С Максимов, ‘Правова доктрина: філософсько-правовий підхід’ в *Правова доктрина України, т 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція* (Петришин О заг ред, Право 2013) 60–1.

¹³ І Семеніхін, *Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз* (Юрайт 2012) 26.

юридичним феноменом і має широке функціональне призначення¹⁴. Наприклад, І. Зеленкевич відносить її до найдавніших і найзагадковіших джерел права¹⁵. З огляду на це підхід Л. Корчової, яка зводить складний феномен правової доктрини до норм-принципів, слід визнати необґрунтовано звуженим¹⁶.

У зв'язку з цим ми погоджуємося із твердженням про використання правової доктрини як джерела права у правових системах і доцільність трансформувати земельно-правову доктрину до джерел земельного права у випадках: а) наявності прогалин у позитивному праві, оскільки саме правові ідеї є фундаментом права і мають велике значення для процесу його тлумачення; б) розроблення законопроектів та їх прийняття; в) втілення положень правової доктрини в рішеннях конституційних судів, їх обґрунтування на підставі правової доктрини судового чи адміністративного рішення за формулою 'відповідно до панівної в науковій літературі думки'¹⁷.

У контексті зазначеного видається цілком доречним авторське визначення наукової доктрини, запропоноване В. Андрейцевим, елементи якого можна взяти за основу при розробленні дефініції поняття "земельно-правова доктрина":

<...> це система логічних і послідовних наукових положень, принципів обґрунтування і передбачення вченого (вчених), сформульованих на підставі аналізу, синтезу, інших методів наукового дослідження, узагальнень і висновків щодо генези, стану й розвитку екологічного права і законодавства, їх складових і елементів (галузей, підгалузей, інститутів, суперінститутів), яка, спираючись на прогресивні методологічні засади, доводить (пропонує і підтверджує) нові наукові підходи до праворозуміння і правореалізації екологічних правовідносин чи їх секторів щодо додержання і гарантування правосуб'єктності учасників цих правовідносин¹⁸.

Крім того, це твердження дає змогу дійти висновку про необхідність створення дієвої інтегрованої моделі взаємодії екологічної та земельної

¹⁴ Див.: С. Люлькович, 'Определение и свойства доктрины (науки) как источника права' в *Правовая система Республики Беларусь: состояние, проблемы и перспективы развития: материалы IX Межвузовской научной конференции студентов, магистров и аспирантов* (ГрГУ 2009) 196.

¹⁵ Й. Зеленкевич, 'Правовая доктрина и правовая наука: некоторые аспекты соотношения и использования в качестве источников права' [2010] 2 (6) Северо-Восточный научный журнал 42.

¹⁶ Л. Корчовна, 'Проблема різноджерельного права: досвід порівняльного правознавства' (дис д-ра юрид. наук, 2005) 75–83.

¹⁷ Кармаліта (н 8) 16–7.

¹⁸ В. Андрейцев, 'Наукова доктрина – методологія пізнання та удосконалення екологічного права та практики його застосування' в *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: матеріали круглого столу* (Гетьман А за г ред, Право 2013) 12.

правових доктрин (як доктрин суміжних галузей права), тим паче, що обидві доктрини мають майже однакові цілі.

З огляду на це зазначимо, що будь-яка доктрина спирається на уявлення про природу права і те, чим воно є, а підґрунтя для цього, як переконує С. Максимов, становлять дві протилежні інтуїції: а) право – це соціальний факт; воно створюється можновладцями (наприклад, законодавцями й суддями) або звичаями, що існують серед людей; б) судді й дослідники права отримують знання про нього через оцінні операції, тобто тлумачення законодавчих актів, прецедентів та інших джерел права. Таке трактування неодмінно пов'язане зі справедливістю; звідси, несправедливе тлумачення є хибним¹⁹.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що земельно-правову доктрину варто розглядати як галузеву юридичну, тобто як видове поняття правової доктрини. З огляду на те, що метою нашого дослідження було не здійснення класифікації правових доктрин, а висвітлення окремих її елементів, необхідно з'ясувати співвідношення земельно-правової і правової доктрин. Останню диференціюємо за змістом на: а) доктрину загальноправову юридичну; б) правову доктрину окремої галузі права, а саме земельного, екологічного тощо; в) правову доктрину окремого правового інституту (галузевого, міжгалузевого), зокрема права власності на землю.

У зв'язку з цим формування земельно-правової доктрини може розглядатись як важлива передумова нівелювання й усунення однієї з негативних рис сучасної публічної влади – ігнорування наукових розробок і рекомендацій з питань удосконалення чинного земельного законодавства. Водночас подальша модернізація земельного законодавства повинна стати умовою для подолання перешкод на шляху до запровадження механізму правового забезпечення реалізації національної земельної політики.

Таким чином, наведене вище дає змогу дійти висновку про те, що земельно-правова доктрина: 1) є системоутворюючим елементом правової системи загалом і системи земельного права зокрема, яка формалізується та набуває своєї обов'язковості; 2) є результатом наукового пізнання, частиною науки, що має більш статичний, консервативний характер порівняно із земельно-правовою наукою; 3) служить засобом гармонізації системи земельного права й законодавства, визначає основні напрями державної земельної політики; 4) є важливим складником перехідного періоду розвитку суспільства й укріплення державності України; 5) об'єктивується в письмовій і змішаній (письмовій та усній) формах, а її станов-

¹⁹ Максимов (н 12) 58–93.

лення та еволюціонування можливі лише за умови існування правничих наукових шкіл, які продукують якісні наукові вчення; 6) розглядається як збірна (поєднувальна) категорія, що використовується для позначення сукупності юридично-наукових трактувань і розумінь земельного права, у межах яких розробляються сучасні підходи до її праворозуміння з урахуванням потреб соціально-економічного, політико-правового та іншого розвитку країни; 7) виконує стабілізуючу, спрямовуючу, евристичну, нормоутворюючу, оціночну й прогностичну функції; 8) має похідний щодо правничої науки характер; 9) сприймається юридичною спільнотою, служить базою для нормотворчої, правозастосовної і правотлумачної діяльності, після можливого офіційного визнання державою вона може бути джерелом (формою) земельного права.

Висновки. Враховуючи наведене, а також те, що в житті нашої держави внаслідок перебудови економічного механізму, реформування політичної, соціальної, ідеологічної й правової сфер виникають нові явища, які потребують осмислення та узагальнення наукою земельного права, необхідно зосередити увагу на, зокрема: вивченні механізмів закріплення і втіленні у практику положень земельно-правової доктрини; її значущості й ефективності впливу на розвиток демократичного суспільства та земельних правовідносин; забезпеченні рекодифікації земельного законодавства. Земельно-правова доктрина розвивається саме завдяки постійній взаємодії теорії та практики, розумінню необхідності її використання, а також тому, що земельне законодавство загалом та окремі його інститути зокрема є продуктом соціальної дійсності. Саме під впливом земельно-правової доктрини має змінюватися та оновлюватися земельне законодавство, а не навпаки. На жаль, зараз цього не відбувається, що й призводить до дисбалансу і гальмування подальшої систематизації земельного законодавства.

Формування сучасної земельно-правової доктрини на концептуальних положеннях правової доктрини зумовлене глобальною екологічною кризою, пов'язаною з вичерпанням природних ресурсів, виснаженням і забрудненням земель і довкілля, недотриманням вимог екологічної безпеки при проведенні господарської діяльності, поводженні з відходами тощо. Вважаємо, що земельно-правову доктрину доцільно розглядати як різновид правової доктрини, яка є її системоутворюючим елементом, теоретико-методологічним фундаментом правової системи, джерелом (формою) земельного права, що формується на підставі основоположних універсальних учень юристів у сфері земельного права, що становлять наукову цінність, підтримуються правничою спільнотою, служать підставою для офіційного визнання державою (легітимації) доктрини,

втілення у суспільній свідомості. Крім того, спираючись на її положення, встановлюються стратегічні напрями державної земельної політики, перспективи подальшого розвитку земельного законодавства, його екологізації, науково обґрунтовуються концептуальні підходи до вирішення проблем (як наукових, так і практичних) земельного права. Зараз доцільно вести мову про інтеграцію національної земельної політики з екологічною, узгодження їх на всіх рівнях.

Не варто також забувати про те, що становлення земельно-правової доктрини – складний процес і багатоаспектна проблема не лише з юридичного, а й з соціально-економічного та політичного погляду, оскільки впливає на право власності на землю, використання і розподіл доходів від її експлуатації. З огляду на це земельна правова доктрина має забезпечити: гарантування права власності на землю (та інші природні ресурси й комплекси); вироблення державної земельної політики; прискорення правотворчого процесу, рекодифікації земельного законодавства в контексті євроінтеграційних вимог; обрання векторів розвитку (так званої “дорожньої карти”) земельного права і законодавства; комплексне управління земельними та іншими природними ресурсами тощо. Отже, основна функція земельно-правової доктрини – підтримка формування підґрунтя для правотворчості та правозастосування.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Getman A, *Doktryna ekolohichnoho prava ta zakonodavstva Ukrainy [Doctrine of Ecological Law and Legislation of Ukraine]* (Oberih 2019) 336 (in Ukrainian).
2. Semenikhin I, *Pravova doktryna: zahalnoteoretychnyi analiz [Legal Doctrine: General-Theoretical Analysis]* (Yurait 2012) (in Ukrainian).

Edited books

3. Maksymov S, ‘Pravova doktryna: filosofsko-pravovyi pidkhid’ [‘Legal Doctrine: Philosophical and Legal Approach’] Petryshyn O (red), *Pravova doktryna Ukrainy: monographia [Legal Doctrine of Ukraine: Monograph], t 1: Zahalnoteoretychna ta istorychna yurysprudentsiia [General Theoretical and Historical Law]* (Pravo 2013) 58–93 (in Ukrainian).
4. *Pravova doktryna Ukrainy [Legal Doctrine of Ukraine], t 1: Zahalnoteoretychna ta istorychna yurysprudentsiia [General Theoretical and Historical Law]* (Petryshyn O red, Pravo 2013) (in Ukrainian).
5. *Pravova doktryna Ukrainy [Legal Doctrine of Ukraine], t 4: Doktrynalni problemy ekolohichnoho, ahrarnoho ta hospodarskoho prava [The Doctrinal Problems of the Ecological, Agrarian and Commercial Law]* (Shemshuchenko Yu red, Pravo 2013) (in Ukrainian).
6. *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk [Theory of State and Law: Textbook]* (Petryshyn O red, Pravo 2014) (in Ukrainian).

Encyclopedias

7. Oborotov Yu ta Horobets K, 'Metodolohiia pravovoho piznannia' ['Legal Knowledge Methodology'] v *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [The Great Ukrainian Legal Encyclopedia]*, t 2 (Maksymov S red, Pravo 2017) (in Ukrainian).
8. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [The Great Ukrainian Legal Encyclopedia]*, t 3 (Petryshyn O red, Pravo, 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

9. Zelenkevich I, 'Pravovaja doktrina i pravovaja nauka: nekotorye aspekty sootnosheniia i ispol'zovaniia v kachestve istochnikov prava' ['Legal Doctrine and Legal Science: Some Aspects of the Relationship and use as Sources of Law'] [2010] 2 (6) Severo-Vostochnyj nauchnyj zhurnal 42–7 (in Russian).

Conference papers

10. Andreitsev V, 'Naukova doktryna – metodolohiia piznannia ta udoskonalennia ekolohichnoho prava ta praktyky yoho zastosuvannia' ['Scientific Doctrine – Methodology of Knowledge and Improvement of Ecological Law and Practice of its Application'] v *Suchasni naukovo-praktychni problemy ekolohichnoho, zemelnoho ta ahrarnoho prava: materialy kruhloho stolu [Modern Scientific and Practical Problems of Ecological, Land and Agrarian Law: Round Table Materials]* (Pravo 2013) 11–4 (in Ukrainian).
11. Anisimova H, 'Vplyv pryrodno-pravovoi kontseptsii na rozvytok ekoloho-pravovoi doktryny, nauky ta zakonodavstva' ['Impact of Natural and Legal Concept on the Development of Environmental and Legal Doctrine, Science and Legislation], in *Riven efektyvnosti ta neobkhidnosti vplyvu yurydychnoi nauky na normotvorchu diialnist ta yurydychnu praktyku: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [The level of Efficiency and Necessity of Influence of Legal Science in Rulorcreative Activity and Legal Practice: Vaterials of Intern. Sciences.-Pract. Conf.]* (2016) 52–5 (in Ukrainian).
12. Getman A, 'Suchasni tendentsii rozvytku ekoloho-pravovoi nauky v umovakh realizatsii Uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy z YeS' ['Modern Trends of Environmental and Legal Science Development in Terms of Implementation of the Association Agreement with the EU'] v *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku zemelnoho, ahrarnoho, ekolohichnoho ta pryrodoresursnoho prava: teoriia ta praktyka: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. [Current state and perspectives of the development of Land, Agrarian, Ecological and Natural Resource Law: Theory and Practice: Materials of Sciences.-Pract. Conf.]* (Oberih 2018) 15–21 (in Ukrainian).
13. Ljul'kovich S, 'Opredelenie i svojstva doktryny (nauki) kak istochnika prava' ['The Definition and Properties of Doctrine (Science) as a Source of Law'] v *Pravovaja sistema Respubliki Belarus': sostojanie, problemy i perspektyvy razvitiia: materialy IX Mezhhvuz. nauch. konf. studentov, magistriv i aspirantov [The Legal System of the Republic of Belarus: the State, Problems and Prospects for Development: Materials of IX Intercollegiate Science. Conf. Undergraduate, Master's and Graduate Students]* (GrGU 2009) 195–7 (in Russian).
14. Tatsii V, 'Metodolohichni problemy pravovoi nauky na etapi formuvannia pravovoi, demokratychnoi, sotsialnoi derzhavy' ['Methodological Problems of Legal Science at the Stage of Formation of a Legal, Democratic, Social State'] v *Metodolohichni problemy pravovoi nauky: Materialy Mizhnar. nauk. konf. [Methodological problems of legal science: Materials of Intern. Sciences. Conf.]* (Pravo 2003) 3–13 (in Ukrainian).

Thesis

15. Karmalita M, 'Pravova doktryna – dzherelo (forma) prava' ['Legal Doctrine – Source (Form) of Law'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2011) (in Ukrainian).

Dissertations

16. Korchevna L, 'Problema riznodzherelnoho prava: dosvid porivnialnoho pravoznavstva [‘The Problem of Different-Source Law: The Experience of Comparative Law’] (dys d-ra yuryd nauk, 2005) (in Ukrainian).

Anatolii Getman
Hanna Anisimova

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
FOR FORMING OF THE NATIONAL DOCTRINE OF LAND LAW
OF UKRAINE

ABSTRACT. Forming of the modern national doctrine of land law involves a number of issues, including those of theoretical and methodological nature. With a support on methodological approaches, the article looks at the doctrine of land law as the branch legal basis of land law and the State land policy which is institutionalized in land legislation and is an integrating set of legal and scientific interpretations and judgments about law, within the framework of which legal forms of cognition of law and legal phenomena, principles, concepts, terms and constructions are developed, and the ways, means, techniques of perception, understanding and interpretation of its sources, the system and structure are substantiated, and so on.

The article aims at reviewing and streamlining the theoretical and methodological foundations upon which the doctrine of land law is formed, at outlining the perspective course of establishing and determining the specific features of its application in the context of national policy improvement, particularly, for reforming land relations, and further systematization of land legislation under the conditions of European integration and sustainable development, and also at presenting the author's own vision of the issues outlined.

With this goal in mind, the author applies the comprehensive approach which comprises the use of a wide range of general philosophical, general scientific, specific scientific methods, as well as legal methods proper. The historical method was also helpful in studying the genesis of the doctrine of land law and legislation. The dialectical method made it possible to comprehensively consider and substantiate the natural way of forming (through the dynamics, constant updating and improvement) of the doctrine of land law. Using the system structural method, the article determines the place of the doctrine of land law in the architectonics of the system of the national legal doctrine. The theoretical prognostic method is applied to forecast a further improvement of provisions of the national doctrine of land law and land legislation, and the mental simulation method – to design and modernize the legal rules proposed with the aim of amending current legislation. Using the statistical method, the article proves a negative impact of collisions and inconsistencies in land legislation provisions on the mechanism of legal regulation of land relations. These and other methods are used in conjunction, and this contributes to the completeness of the study and the validity of the conclusions and proposals made. At the same time, environmentalism has become the optimal methodological foundation for forming of the doctrine of land law.

Furthermore, via the integrated approach to the study of this issue the author proves that further systematization of land legislation should occur on the basis of working upon a single scientific doctrine, and this will be conducive to the correct interpretation of legal rules, to overcoming of contradictions, collisions and gaps in current land legislation of Ukraine; the author also formulates the proposals to improve such legislation and arrives at the conclusion that the main task of our country in terms of European integration is to create an integral, logically consistent national doctrine of land law as a theoretical foundation for rule-making processes and for forming of a unified legal space.

KEYWORDS: methodological foundations; doctrine of land law; land law relations; land legislation; the State land policy.